

FELSEFE DÜNYASI

2008/2 Sayı: 48

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ
Doç. Dr. Veli URHAN
Yrd. Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:

Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

22. DÜNYA FELSEFE KONGRESİ İZLENİMLERİM

Mehmet ÖNAL*

GİRİŞ

Felsefi gelenekteki kongrelerin küresel çapta en önemlisi olan Dünya Felsefe Kongresi'nin 22.si bu yıl 30 Temmuz- 5 Ağustos tarihleri arasında Güney Kore'de düzenlendi. Bu Dünya Felsefe Kongresi'nde ana salonda sunulan oturum, konferans ve sempozyumların çoğunu kaçırmamaya ve dünya felsefecilerinin ilgi duyduğu konu ve problemleri ana hatlarıyla görmeye çalıştım. Zaman zaman aynı anda farklı salonlarda sürdürülen bildirilerden birini tercih etmede zorlanmakla birlikte Din Felsefesi ve içeriği din olan sunumları özellikle takip etmeye, bildiri sahiplerine sorular sormaya ve ikili diyaloglara girmeye gayret ettim. Hem ana salonlarda sunulan bildiri ve konferansları hem de din ve inanç sistemlerini konu edinen oturumların bende uyandırdığı fikirleri- diğer katılımcının değerlendirmelerini de hesaba katarak- ve ulaştığım genel sonuçları bazı örnekler yardımıyla işleyerek felsefe çevreleriyle paylaşmak istedim. Yapacağım değerlendirmelerin ve ulaştığım sonuçların bazılarının sınırlı izlenimlere ve zaman zaman da şahsî yorumlara dayandığının farkındayım; ama yine de bu makalenin dünya felsefe çevrelerinin uğraştığı soru ve sorunların neler olduğu konusunda genel bir fikir vereceğine inanıyorum. Bunun için, önce kongreye yönelik bazı ön bilgiler vermek, sonra genel değerlendirmeler yapmak ve en son olarak da bütünü görmeye yönelik bazı örnekler sunmak istiyorum. Makalenin sonuç kısmında ise bu izlenim ve değerlendirmelerime dayanarak bazı temenni ve önerilerde bulunacağım.

I- KONGRENİN TARİHÇESİ VE BAZI ÖN BİLGİLER

İlki 1900 yılında Paris'te yapılan Dünya Felsefe Kongresi 1948'den beri her 5 yılda bir farklı ülke tarafından organize edilmektedir. Dünya Felsefe Kongresinin 21.si 2003 yılında İstanbul'da düzenlenmişti. Koreliler –İstanbul bir Avrupa şehri olarak görüldüğü için- Dünya Felsefe Kongresi'nin ilk kez Asya kıtasında düzenlendiğini söylüyorlar. Fakat bunun doğrusu, son iki Dünya Felsefe Kongresi'nin iki Asya ülkesinde (Türkiye ve Güney Kore) yapıldığı şeklindedir. Bu konuyla ilişkili olarak 21. Dünya Felsefe Kongresini değerlendiren felsefeci Haluk Erdem 5 yıl önce şunları yazmıştı: “22.Dünya Felsefe Kongresi ise 2008 yılında Kore'nin başkenti Seul'da toplanacak. Kongrenin düzenleniş yerlerine bakıldığında, Batıdan Doğuya doğru bir seyir izlendiği gözden kaçmayacaktır. Felsefenin Asya ve Doğuya yayılması bana göre çok önemlidir...”¹ Bu yoruma katılmamak mümkün değil.

Yüz kadar ülkeden 2000'e yakın felsefecinin katıldığı 22. Dünya Felsefe Kongre-

* Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Aydın/ TÜRKİYE

¹ Hasan Haluk Erdem, “21. Dünya Felsefe Kongresi ve Düşündürdükleri”, Problemler ve Düşünceler, Odak Yayınları, Ankara 2004, ss.28 -29.

si'nin ana gövdesini 54 farklı alt başlıkta düzenlenen oturumlarda sunulan bildirimler oluşturmuştu. Buna ilave olarak kongrede konferanslar, sempozyumlar, yuvarlak masa çalışmaları, özel toplulukların ve üyeli grupların yıllık toplantıları ile öğrenci konferanslarının iç içe geçmiş farklı oturumlar biçiminde yoğun bir şekilde yürütüldüğü görüldü. Seul Nasyonal Üniversitesi'nin ana kongre binası yanında birbirine oldukça uzak binaların her birinde bir başka oturumun sürdürülmesi zaman zaman aksamalara, gidiş-dönüş trafiğinde gecikmelere ve bazı organizasyon eksikliklerine yol açmış olsa da Korelilerin güleç yüzleri, samimi davranışları ve misafirperverlikleri sayesinde kongre başarılı bir şekilde tamamlandı.

Uluslararası Dünya Felsefe Topluluğu Federasyonu'nda yer alan Ioanna Kuçuradi ve Betül Çotuksöken gibi iki üye başta olmak üzere ülkemiz kongrede 17 akademisyenle temsil edildi. Kongre programında yer alan diğer akademisyenlerimiz şu isimlerden oluşuyor: Sibel Oktar, Nimet Küçük, Filiz Çoban, Aydın Turanlı, Mehmet Tevfik Özcan, Gülriz Uygur, Nur Yeliz Gülcan, Stephen Voss, Aydın Topaloğlu, Mehmet Önal, Onur Küçükarslan, Ömür Birler, Mustafa M. Dağlı, Sinan Özbek ve Sun Demirli. (Bu akademisyenlerden birkaçının bazı sebeplerden kongreye katılmadığını öğrendik.)

Yedi günlük yoğun ve yorucu bir programı olan kongrenin bu yılki ana başlığı "*Günümüzde Felsefeyi Yeniden Düşünmek (Rethinking of Philosophy Today)*" olarak seçilmişti. Bu ana başlık altında daha çok felsefeye bir sınır çizme, onu yeniden tanımlama ve ilişkili olduğu alanlarla bağını yeniden kurmaya yönelik çok farklı bağlam ve perspektiflerden değişik bazı yaklaşımlar ortaya kondu. Bildirilerin daha çok, genel felsefe, bilim, bilim felsefesi ve din-felsefe ilişkisi gibi konuların yanında "hayat ve felsefe" vurgusunu içeren pek çok başlıkta işlenen çalışmalar da azımsanmayacak orandaydı. Bundan 5 yıl önce İstanbul'da yapılan 21. Dünya Felsefe Kongresi'nin ana başlığı olan "Dünya Problemleri Karşısında Felsefe"nin bir devamı gibi gözüken bu kongrede de daha çok yaşanan problemlerin çözümünde felsefeden nasıl yararlanılması gerektiği konusunu öne çıkaran bildirimler sunuldu.

Günümüzde Felsefeyi Yeniden Düşünmek ana başlığı altında, 11 oturumda 61 çağrılı bildiri sunuldu. Bu oturum başlıkları şunlardı: *Yorum bilim (Hermeneutic) ve Kimlik, Gerçeklik ve Leibniz, Dil Felsefesinin Bugünkü Problemleri, Felsefe Tarih Yazı(m)cılığının Reforme Edilmesi, İnsan Gerçekliğinin (bir) Yansıması Olarak Felsefe, Konfüçyanizmin Yaratıcı Gelişimi ve 21. Yüzyılda Felsefe, Kozmopolitan (Cosmopolitanism), Değişken Barış, Yeni Eğitim Anlayışının Temelindeki Diyaloğ ve Retorik, Asya'nın Hikmeti ve Bilgi Anlayışının Doğuşu*. Bu başlıklardan biri olan, Felsefe Tarih Yazı(m)cılığının Reforme Edilmesi konusunu tartışan 7 kişiden dördünün İsraili olması ve bu oturumu onların organize etmesi Yahudilerin yeni Tarih Yazıcılığında da iddialı olduklarını yansıtan bir geleneksel tutum olarak dikkat çekiciydi. Konferanslar kategorisinde sunulan: İbn Rüşd, Maimonides ve Kerkegaard konferansları da kongrenin dikkat çeken diğer temel etkinlikleri arasındaydı.

Özel oturumlar kategorisinde yer alan bildirimlerin ana teması ise "Kore Felsefesi ya da Kore'de Felsefe" başlığı altında toplanmıştı. Kore Felsefe Topluluğu'nun organize ettiği bu oturumlarda hemen hemen bütün temel felsefe disiplinlerini içeren konular ele

almıştır. Koreli felsefeciler Doğu ve Asya Felsefesi içinde ayrı bir tona sahip bir Kore Felsefesinden bahsedilmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmişlerdir. Felsefe çevrelerinde ısrarla bu adlandırmayı öne çıkarmak isteyen Koreliler onca Asya ülkesi arasında Türkiye'den sonra Dünya Felsefe Kongresinin ülkelerinde toplanmasını sağlamakla bu iddialarını daha açık bir şekilde dile getirmiş oldular. Korelilerin hem kendi dillerinde hem de İngilizce olarak yayımlanan hatırı sayılır bir literatüre de sahip oldukları kongrede düzenlenen kitap satış reyollarında açıkça görmek mümkündür. Onların felsefe konusunda şahit olduğumuz bu canlı tutumları, kendilerine özgü vasıfları ve özgüvenleri, "Kendi rengi ve geleneği olan bir Kore felsefesi vardır", yargısını doğrular nitelikteydi. Kore Felsefe Topluluğu'nun özel oturumlarına attıkları bazı başlıklar onların hem geleneksel felsefeye hem de çağdaş felsefeye ilişkin sorunları yakından takip ettiklerini göstermektedir. Bunlar: *Kore Felsefesi, Kore'de Felsefe, Asya ve Çağdaş Dünyada Platon ve Yunan Felsefesi, Afrika ve Güney Amerika'da Felsefe, Tıpta Felsefe Problemleri, Epistemolojinin Problemleri, Ahlak Felsefesinin Problemleri, Dil Felsefesinin Problemleri ve Zihin Felsefesi Problemleri* şeklinde sıralanmaktadır. Ev sahibi ülkenin bu başlıklar altında pek çok oturum yürütmeleri ve bildiriler sunmaları, bütün bu felsefe dallarında söyleyecek sözü olan bir felsefeci grubuna ve farklı bir felsefe anlayışına sahibiz, anlamını da içermekteydi.

Kongrede organize edilen Sempozyumların ise şu oturum başlıklarından oluştuğunu görüyoruz: *Kozmopolit Anlayışlar ve Globalleşme, Geleneksel Modern ve Post-modern Anlayışlar, Çatışma ve Diyalog, Biyoetik ve Çevre, Etik ve Gelecek Nesiller*. Bu tür güncel oturum başlıklarının altında yoğunlaşan bildiriler günümüzün temel problemlerinin neler olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu problemlere çözüm üretmeye yönelik bildiriler, çağımızda insanlığın felsefeye ne kadar ihtiyaç duyduğunu göstermesi bakımından dikkat çekiciydi.

Topluluk kongreleri (*Society meetings*) ağırlıklı olarak kendi perspektiflerinden dünya olaylarına ve problemlerine yönelik çeşitli değerlendirmeler şeklinde sürdürüldü. Topluluk adıyla anılan kongreler: *Uluslararası Değer Araştırmaları Topluluğu, Uluslararası Jaspers Toplulukları Birliği, Doğu Asya Ülkeleri Felsefe Toplulukları Birleşik Konferansı, Uluslararası Kadın Felsefeciler Birliği Toplantısı, Rusya Felsefe Topluluğu* gibi toplantı adları ve alt başlıklarda yürütüldü. Bu farklı kategorilerde sürdürülen oturumlara katılımlar çok yoğun olmasa da adeta kongre içinde başka kongreler biçiminde beğeni ve itina ile izlendi.

Konferansın ana gövdesini oluşturduğunu söylediğimiz 54 ayrı oturum başlığında 1500'den fazla katılımcı farklı salonlarda eşzamanlı olarak sürdürülen sunumlar sayısında hem felsefe problemleri karşısında dünya felsefecilerinin tutumlarını öğrendik hem de bu kişilerin tanışıp kaynaşmasına tanık olduk. En canlı tartışmaların, samimi dostlukların ve ciddi fikir alış-verişlerinin yapıldığı bu oturumlar daha çok Seul National Üniversitesi'nin küçük odalarında ve sınıflarında yürütüldü. Bu kategoride felsefenin bütün konularını içeren şu zengin oturum başlıkları bulunuyordu: *Felsefeye Yaklaşım, Konfüçyüs Felsefesi, Etik, Modern Felsefe, Fenomonoloji, Felsefi Yorum (Hermenütik), Felsefe ve Gelecek Nesiller, Felsefe ve Cinsiyet, Felsefe ve Edebiyat,*

Çocuklar İçin Felsefe, Dil Felsefesi, Din Felsefesi, Sosyal ve Politik Felsefe, Bilgi Teorisi, Metafizik, Kişilik ve Kimlik, Öğretici Felsefe, Felsefe ve Ekonomi, Kültür Felsefesi, Spor Felsefesi, Teknoloji Felsefesi, Hukuk Felsefesi, Budist Felsefe, Asya ve Pasifik'te Felsefe, Avrupa'da Felsefe, Zaman ve Hafıza, Matematik Felsefesi, Doğa Felsefesi, Değerler Felsefesi, Uygulamalı Etik, Felsefi Antropoloji, Çevre Felsefesi, Afrika'da Felsefe, Latin Amerika'da Felsefe, Tarih Felsefesi, Zihin Felsefesi, İnsan Hakları, Antik Felsefe, Varlık Felsefesi, Eylem Felsefesi, Doğa Bilimleri Felsefesi, Eğitim Felsefesi, Estetik ve Sanat Felsefesi, Biyoetik ve Tıp Etiği, Karşılaştırmalı Felsefe, Daoist Felsefe, Kognitif Bilimler, Mantık ve Mantık Felsefesi, İş Ahlakı, Ortaçağ Felsefesi, İletişim ve Enformasyon.

II- BİLDİRİ İÇERİKLERİ VE TARTIŞMA KONULARI

Ana salonda, diğer oturumlar başlamadan önce, herkesin katılabildiği çağrılı konuşmacıların sunumları gerçekten etkiliydi. Her gün saat 9-11 arası bu konferanslara paralel başka bir organizasyon olmadığı için bu oturumlara katılım da bir hayli yüksekti. Oturumlara akademisyen olmayan pek çok Korelinin de iştirak etmesi dikkat çekiciydi. Globalleşmenin olumsuz yönüne karşı lokal olanı öne çıkarma ve çoğulcu kültür anlayışlarını canlandırma konuları üzerinde yoğunlaşan bu oturumlarda bilim felsefesinde, bilim ve felsefe dışı unsurları da dikkate alma, farklılıkları toleransla karşılama, kültürler arası yakınlaşma ve hoşgörüyü geliştirme, tek taraflı batı kaynaklı düşünme biçimi ve hayat tarzına karşı çıkma ve felsefeler arası diyalog kurma gibi konularda yoğunlaşan bildiriler sunuldu. Birkaç örnek vererek bazı konuşmaları ana hatlarıyla da olsa özetlemeye çalışacağım.

İtalya'dan katılan Evandore Agazzi, günümüzde bilim felsefecilerinin alanlarını tekrar gözden geçirmelerini ve bilim denen etkinliğin yeni baştan bütün yönleriyle değerlendirilmesinin zorunlu olduğunu işleyen bir bildiri sundu. Konuşmacı, bilim felsefesinin son yüzyılda gittikçe değişen özellikler kazandığını ve sosyolojik yaklaşımların etkisiyle bilimin, din, felsefe, toplum ve ahlak ile ilişkisinin önemine daha çok dikkat çekilmeye başladığını dile getirdi. Bilimin bir bilme etkinliği yanında bir insan eylemi olarak değer boyutu ile ele alınması gereken kompleks bir zihinsel yapı olarak görülmesi gerektiğini savunan Agazzi bundan 50-60 yıl kadar önce öne çıkarılan bilim anlayışının aksine, bilim felsefecilerinin günümüzde insan kültürünün ürettiği felsefi olmayan unsurlarla da diyaloga girmeye hazır olmaları gerektiğini açıkça ifade etti.

ABD'den Fres Dallmayr "*Liberel Demokrasi ve Kritiği*" adlı bildiriyle olumlu Gandhi örneğinden hareketle Asya'da Self-rule (bağımsızlık) ile bununla hiç ilgisi olmayan keyfi ya da bencil yönetimin (selfish- rule) birbirinden ayrılması gerektiğini vurgulayarak adeta Asya devletlerinden gelen dinleyicilere bu farkı işittirmek istercesine bir sunum yaptı. Bu arada batılılara duyurmak istediği sözleri olduğunu da hatırlattı. Liberalizm ile demokrasi aynı değildir ve liberal demokrasi kavramı masum bir adlandırma olarak görülemez, diyen Dallmayr, liberal demokrasinin görüldüğünün aksine demokrasiyi azaltan bir eğilimi barındırdığını dile getirdi. Sunumunun bitiminde de Amerikan Pragmatizminin temsilcisi olan John Dewey'in çalışmalarına sitayişle sesini yükselttiği-

ni ifade etmek istediğini bildirdi.

Aynı oturumun bir diğer konuşmacısı olan Meksikalı Enrique Dussel ise Avrupa merkezci evrensellik anlayışını eleştirerek özetle, onlardan önceki medeniyetlerin daima evrensel ve lokal olan arasındaki farkı göz önünde tuttuğunu; fakat Çağdaş Avrupalıların bunu başaramadığını savundu. Dussel, bildirisinin sonuç kısmında öneri olarak, yeni bir çağa girdiğimiz şu günlerde yaşadığımız ana problemlerin çözümü için felsefeler arası diyalogla yakalanacak bir evrensel anlayışa başvurmamız gerektiğini kuvvetle vurguladı.

Bahsi geçen bu son iki bildiri gerçekten dikkat çekiciydi ve salonda bulunan çok büyük bir kalabalık tarafından alkışlarla desteklendi. Özellikle Dussel'in bu konuşmasından rahatsız olan bazı Avrupalı felsefecilerin itirazlarına da soru-cevap faslında ciddi ve tutarlı cevaplar vermesi ona olan desteği iyice güçlendirdi. Mesela, salonda kendisine genç bir İspanyol felsefeci, "Ama bu suçlamaları niçin bütün Avrupalılara yöneltiyorsunuz, İspanya gibi bazı Avrupalı ülkeler bu suçlamanın dışında değil mi?" anlamında bir itiraz yöneltince, Dussel, bilakis ilk sömürgeyi başlatan ve bugün üzerinde konuştuğumuz olumsuzlukların zeminini kuran İspanyollardı, diyerek bu genci hayli zor durumda bıraktı. Bu vesileyle kongre boyunca zaman zaman Avrupa felsefesine ve yayılcılığına karşı çıkan Latin Amerikalı, Asyalı ya da Afrikalı felsefeciler ile Avrupalılar arasında alttan alta süren bir entelektüel mücadeleye şahit olduk. Kısaca, ana salonlardaki bu bildirilerde, sosyal içerikli olan ve daha çok sosyoloji, insan hakları ve siyaset felsefesi etrafında dönen konuşmalar yapıldı ve Batının yayılcı, dikte edici ve yerel/lokal olana saygı duymayan tavrı ciddi ve tutarlı eleştirilere maruz kaldı. Buna paralel olarak da, bugünkü doğu ülkelerinin ve sömürge sonrası kurulan devletlerin asıl probleminin bu olumsuz alt yapıdan kaynaklandığı vurgusu öne çıktı.

Globalleşme ile ilgili bir diğer bildiri ise bir Japon felsefeci Naoshi Yamawaki'den geldi. Yamawaki global kavramının tam dengeleyicisi olarak glokal (*glocal*) kavramını öne çıkararak Dussel'in yaptığını biraz daha farklı bir perspektiften dile getirmeye çalıştı. Ona göre insanların, evrensel benlik, mill benlik, toplumsal benlik ve bölgesel benlik gibi çok boyutlu benlikler geliştirmesi gerekmektedir. Bu yolla Avrupa'nın global ölçekte dayattığı benliğe karşı konabileceğine işaret eden Yamawaki insanlığın geleceği açısından evrensel olanla yerel olan arasında bir uyum ve denge geliştirmenin daha sağlıklı olacağını bildirdi. Kongre özet kitabında, ülkesi olarak ABD/Kore Devleti'ni gösteren (belki çifte vatandaş) Hwa Yol Jung, "Biz" derken bu ifadenin ne halk olmayı ne de yığın olmayı değil, çokluğu, farklılığı ve çeşitliliği temsil etmeye yönelik olarak kullandığı tezini savundu. Bu tür bir ayırım yaparken asıl amacının global ve yerel olanın ferdin iki farklı yönünü ifade ettiğini göstermek olduğunu söyledi.

Bu örneklerde ve diğer pek çok doğulu felsefeci sunumlarında doğu felsefesi varlıklar, kavramlar ve eylemler arasında uyum, yardım ve birlikteliği vurgulayan konular ile bunları çatıştırmaktan ve farklı kutuplara yerleştirmekten kaçınan gelenek olarak tanımlanmıştır. Birçok filozofun bu farklılığı kabaca doğu ve batı felsefe geleneklerinin ana ayrılık noktalarından biri olarak sunduğu görülmüştür. Bu kongrede de bir kez daha açığa çıkmıştır ki doğulu düşünce çizgisi çokluğun uyumu ve birliğini benimsemekte ve

tabir-i caizse, kendini felsefeden daha çok hikmete yakın hissetmektedir.

Kongrenin ana başlığına uygun olarak katılımcıların büyük çoğunluğunun felsefeyi yeniden değerlendirmeye gayretinde olduklarını kimine göre 2500, kimine göre 5000, kimine göre de insanlık tarihi ile paralel olan felsefenin geçmişini kabaca ya da önemli dönemler halinde ortaya koymaya çalıştıklarını görmek zor değildi. Ama kongrede sunulan eleştirilerin büyük bir kısmının Modern felsefe, Aydınlanma, Pozitivizm, ve ideolojiler çağı diyebileceğimiz son yüzyıl üzerinde yoğunlaştığı gözlenmekteydi. Özellikle felsefenin Avrupa menşeli tanımlanması, tarihlenmesi ve bu kıtaya özdeşleştirilmesi önemli eleştiri noktalarından biriydi. Bunda, kongrenin Asya'daki bir ülkede yapılıyor olması ve ilk kez bu kadar çok sayıda doğulu felsefecinin kongrede yer alması da etkili olmuş olabilir. Ama pek çok Avrupalı ve Amerikalı felsefecinin de zaman zaman kendi felsefelerine yönelik bu eleştirilere katılmış olması bahsi geçen eleştiri ve değerlendirmelerin haklılığını güçlendiren bir izlenim uyandırmıştır. Haluk Erdem aynı konunun 21. Dünya Felsefesine de dikkat çeken bir husus olduğunu bakınız nasıl ifade etmiş: *"'Dünya felsefesi' kavramı, her şeyden önce denilebilir ki, Avrupa merkezli bakış açısının ö t e s i n den bakmanın bir ifadesidir. Felsefenin-kendi geleneğini ifade ederken kullandığımız bir kavram vardır: 'Philosophia perennis'. Türkçe karşılığı 'sonsuz felsefe' olarak çevrilebilecek Latince olan bu teknik kavram, bir felsefi hakikatin, zaman ve mekândan bağımsız olarak bütün zamanlara ve kültürlere seslenmesini ifade etmektedir. Peki, bütün zamanlara ve kültürlere seslenen bir felsefi hakikat yalnızca Avrupa'da mı oluşmuştur? Bu soruya benim cevabım hayır olacaktır."*² Kongrede bu bağlamda Avrupa menşeli sömürgecilğe, teknolojik gelişmelere ve vahşi kapitalizme ciddi eleştiriler getirildi. Fakat bu eleştirilerde cesur ancak incitici olmayan, özenle seçilmiş kelimelerden oluşan sağlam bir dil kullanılması felsefede eleştirel tutumun geldiği olumlu noktayı göstermesi yönünden takdire şayandı.

Kongrede dikkat çeken başka bir husus ise, Kore, Japonya, Rusya, Çin, Tayvan, Türkiye, İran Hindistan v.s. gibi ülkelerin hem doğu hem de batı felsefesini çok iyi bilen çok sayıda akademisyen yetiştirmiş olduğuydu. Bu durum, çeşitli salonlarda sunulan bildiriler ve oturum sonrası verilen 10-15 dakikalık soru-cevap fasıllarında ortaya konan, soru, yorum ve katkılarda açıkça görülmekteydi. Doğu kökenli felsefecilerin hemen hemen her alanda batılılarla tartışabilecek yetkinlikte oldukları ve bunun için tutarlı bir dil geliştirdikleri açıkça gözlenmekteydi. Ancak, özellikle, Çin, Rusya ve Sovyetler Birliğinden ayrılan ülkelerden gelen akademisyenlerin birçoğunun hemen hemen hiç İngilizce bilmemeleri ve yine çoğunun bildirilerini Rusça ya da Çince olarak sunmaları bahsi geçen ülkelere gelen felsefecilerin fikirlerinin tam olarak anlaşılması ve değerlendirilmesini engelleyen bir etkendi. Bu kongrenin en başarısız yanlarından birinin de hiçbir ortak dili olmayan akademisyenlerin kongreye çağrılmış olmasına rağmen ana salon dışında sunum yapan bu felsefecilerin bildirilerinin çevrilmemiş olmasıydı. Bu yüzden, bu kimselere soru sormak ve sunumlarıyla ilgili bir diyalog yürütmek mümkün olmadı. Özetle bu eksiklik Rusya ve Çin gibi iki önemli Asya ülkesindeki felsefe çalış-

² Hasan Haluk Erdem, a. g. y.

malarının boyutlarının tam olarak görülmesini engellemiştir.

Belirtilmesi gereken önemli bir husus da kendi çalışmalarımın da odağında yer alan hikmet (*wisdom*) ya da bilgelik kavramına beklenenden daha çok vurgu yapılmasıydı. Özellikle, doğu kökenli felsefeciler özenle felsefe yerine hikmeti besleyip güçlendirmeye yönelmiş görünmekteydi. Çünkü hikmetin felsefeye göre daha kuşatıcı, daha yaygın ve din, ahlak ve gelenekle daha barışık olduğu, haliyle problem çözmede daha etkin ve yaygın olarak kullanılabilen bir bilgi dalı olduğu vurgulanmaktaydı. Kongre Programında yer alan ve Kore Düzenleme Komitesi adına "Hoş geldiniz" selamlaması yapan Myung-Hyun Lee daha konuşmasının ikinci cümlesi olarak hikmet'e şöyle vurgu yapmıştı: "Dünya Felsefe Kongresi artık Batı bilgeliği üzerine yapılan bir festival değildir. Şimdi kongre 108 yıl aradan sonra ilk kez Doğu Yakasında yapılıyor ve ona doğu hikmetini de ekleme imkânı sağlanarak adına layık bir isimle "Dünya Kongresi" olarak çağrılmayı hak ediyor." Yine bu arada, çağrılı oturumlardan birinin adının "Asya'nın Hikmeti ve Bilgi Anlayışının Doğuşu" olması da bu durumun bir yansıması olarak okunabilir. Bu anlayış aynı zamanda, din, felsefe ve bilimin birlikte oluşturduğu bütüncü bir dünya görüşünü de temsil etmektedir.

Bu tutumun 21. Dünya Felsefe Kongresinde de aynı duyarlılıkla işlendiğini biliyoruz. İ. Latif Hacinebioğlu bu kongreyi değerlendirdiği yazısının bir yerinde bakınız ne kadar paralel şeyler söylüyor. "Gerek Taoizm gibi Çin coğrafyasının düşünce sistemleri gerekse Hint felsefelerinin Hinduizm ve Buddhism ile ilgili mensupları tarafından yapılan sunumlar, Asya'da felsefe ve dinin aynı potada eridiği hatta aynı şey olduğu anlayışı özellikle vurgulanıyordu. Hatta K. Singh, zihin-beden, ruh-madde, felsefe-din, siyaset-bilgelik ayrımlarının Batı'da üretilen suni fenomenler olduğunu anlatıyor, bütün bunların Doğu'da ne kadar büyük bir harmoni ile binlerce yıldır var olduğunu savunuyordu. Doğu'nun bugün içinde bulunduğu sıkıntılar da tabii ki bu harmoninin bozulmasında kaynaklanıyordu."³

III- DİN FELSEFESİ OTURUMLARINDAN BAZI BİLDİRİ ÖRNEKLERİ

Yakından izlediğim ve özellikle çoğu oturumuna katıldığım Din Felsefesi bildirileri hususunda biraz daha ayrıntılı bilgi vermeye ve bazı şahî yorumlarımı sunmaya çalışacağım. Öncelikle, kongrenin katılamadığım ilk günkü kısmında yapılan oturumların birincisinde sunulan iki bildiri özetinden bahsetmek istiyorum. Bu bildirilerin birincisinde, Cezayirli Hassina Hemamid çağdaş İslam düşüncesinde etkili bir isim olan Malik Bin Nebi'nin felsefesini, *Malik bin Nebi'nin Felsefesinde İslam Medeniyeti Kavramı* adlı bildiri başlığıyla ele almış. Hemamid'e göre Malik bin Nebi Müslümanların sömürgeci batıya karşı nasıl kurtulacağı konusunu temellendirmek için Batının askerî, ilmî ve politik yönden üstünlüklerini ve Müslümanların gerileme sebeplerini irdeleyerek sosyal bir teori geliştirmiştir. Bu kuşatıcı sosyal teori sadece Müslümanlar için değil her sömürülen geri kalmış insan topluluğu için düşünülmüştür. Bunun için o, Japonya örneğini

³ İ. Latif Hacinebioğlu, "Dünya Problemleri Karşısında Felsefenin İmkânı", *Tabularasa*, Yıl: 3, Sayı 9, Eylül-Aralık 2003, ss. 7-16

farklı bir gelişme modeli üretmenin mümkün olduğunu göstermek için ele alıp değerlendirmiştir. (Bu yönü ile Mehmet Akif ile kıyaslanabilir.) Aynı oturumda İranlı Mehdi Najafi Afra ise “*İslam Felsefesinde Din ve Felsefe İlişkisi*” adlı bildirisinde kısaca İslam dünyasında ve özellikle de İran’da din ile felsefe arasında kopmaz bir ilişki kurma geleneğinin bulunduğunu ve bu geleneğin İbn Sina ve Molla Sadr çizgisinden hareketle günümüze ulaştığını ifade etmiştir. Bu ve benzeri tek tük bildiriye rağmen, kongre’nin İslam Felsefesi boyutunun çok cılız kaldığını ve ciddi anlamda temsil edilmediğini söylemek zorundayım.

Bu oturumun diğer bildirileri arasında dikkat çekici olanlardan birisi de Çinli Quingping Liu’nun sunduğu “*Evrensel Etiğin Dinî Temelleri*” adlı sunumuydu. Bildirisini, “Eğer dinler bir evrensel ahlak oluşturmak istiyorlarsa evrensel olan ve realiteye uygun düşen değerlere güven duymalı ve her bir insanın istifade edeceği hümanist bir yaklaşımı benimsemelidir” temennisiyle sonuçlandırdı. Maalesef, bu oturumun son bildirisi olan “*Tanrı İnancı Karşısında Ateist Zannın Geçerliliği!*”ni sunmak için Türkiye’den gelecek olan Aydın Topaloğlu’nun kongreye katılmadığını öğrendim. Ateizm hakkında -Diyanet Yayınları arasında çıkan- bir de kitap yazmış olan bu arkadaşımızın ateizm ile ilgili çok az bildiri sunulan bu kongreye gelememesine kongre düzenleyicileri adına üzüldüm.

İzlediğim Din felsefesi oturumlarında dikkatimi en çok çeken hususlardan biri de son yıllarda misyonerlerin propagandalarıyla gittikçe yayılan ve güçlenen Hıristiyanlığı savunan akademisyenler ile diğer akademisyenler (Budist veya diğer Kore yerli dinlerinden birine mensup olanlar veya bir dine mensup olmayan laikler) arasında örtük olarak sürdürülen bir nüfuz mücadelesinin olmasıydı. Bu bağlamda, çeşitli Hıristiyan mezheplerinin temsilcileri Hıristiyanlık inancının ve teolojisinin propagandasını yapmaya ve bunun için Din Felsefesi zemininden istifade etmeye çalıştıklarında Hıristiyan olmayan akademisyenler akademik terbiye içinde kalarak ciddi tepki gösterdiler. Ancak Hıristiyanların bu tür akademik platformlarda teolojilerini savunmakta çok zorlandıkları da bir gerçektir. Çünkü çocukluğundan beri bir Hıristiyan kültür atmosferinde yetişen kişilerin kolayca benimsediği pek çok inanç sistemi Asyalı bir felsefeci için hiç de kolay benimsenecek bir şey değildi. Aksine bu kez onların karşısında sorgulayıcı bir tutum takınan ve çeşitli dinlerin farklı yönlerini bilen bir kitle vardı. Bu kitleye karşı sözü edilen akademisyen Hıristiyanların, teslis inancını, ilk günah problemini ve kilisenin aracı konumunu tutarlı bir şekilde savunmaları oldukça zordu. Buna karşın, bu problemlerle nasıl baş edeceklerini iyi bilen batılı akademisyenler ve din adamlığı ile akademik tıtri birlikte yürüten papaz felsefeciler devreye girerek tartışmaların seyrini şimdilik Hıristiyanlar lehine çevirebilmektedirler. Bu anlamda Müslümanların bu tür teolojik tartışmalarda öne sürdüğü tezler ve Hıristiyan düşünürlerin tutarsızlığını ifade eden görüşleri Hıristiyan olmayan doğulu akademisyenler için çok önemli bir dayanak ifade etmektedir. Bazı akademisyenler Müslümanların daha tutarlı gelen teolojik tezlerine ihtiyatla yaklaşılmaya çalışsalar da zaman zaman onlardan ciddi anlamda etkilendiklerini söylemekten çekinmediler.

Bahsi geçen bir tartışmayı önemine binaen misal olarak sunmak istiyorum. Daha

sonra kendisinin ABD'de din felsefesi konusunda doktora yapan Koreli biri olduğunu öğrendiğim Jounghbin Lim "Dualizim, Bedenlilik ve İsa'nın (Çarmıhtaki) Eziyeti" adlı bildirisinde "teslis" kavramını mantıksal olarak irdeleyerek ulaştığı sonucu paylaşmak istediğini bildirdi. Özet olarak şu soruyu sordu: "Bu kadar mantıksız, akla aykırı ve tutarsız olan bir dogmaya nasıl inanılır?" Lim bizzat Hıristiyan olan kendi hanımının da hoşuna gitmediğini bildiği halde bu soruyu sormaktan kendini alamadığını ve olaya, ontoloji, mantık ve epistemoloji açısından yaklaşmaya çalıştı. Onu salonda Hıristiyan akademisyenlerle sürdürdüğü tartışmalardan çok benim küçük bir sorum heyecanlandırdı. Ben kendisine "Hıristiyanlığın ilk 4 asırlık tarihini araştırdınız mı?" diye, sordum. "Hayır" deyince de, bildirisine konu olan bu tartışmaların çok ciddi ve daha derin bir şekilde bu tarihî süreçte tartışıldığını ve çeşitli mezheplerin doğmasına sebep olan gelişmelerin yaşandığını bildirdim. Bu basit bilginin bile onu ne kadar çok heyecanlandırdığını kendi gözlerimle gördüm. Nitekim oturum sonunda yanıma gelerek bu konuda kendisine yardım etmemi istedi. Ben de konunun asıl uzmanı olmadığımı ama Hıristiyanlığın bu ilk yüzyıllarını araştırırsa bugünkü teolojik sorunların kaynağının ayrıntılı olarak görülebileceğini bildirdim.

Özetle söylesek, özellikle Hıristiyan kültürü ve kilise çevresinde yetişen din adamı akademisyenler ve dindar Hıristiyan akademisyenler savundukları görüşlerin bu kadar çok tepkiyle karşılanmasına pek anlam veremediler. Çünkü onlardan bazıları belki de ilk defa çoğunluğu Hıristiyan olmayan ve sorgulayıcı olan bir kitle karşısında din felsefesi yapmaya çalışıyorlardı. Nitekim aynı oturumda yer alan bir papaz akademisyen olan Lübnanlı Roland-Jean Akiki'nin Fransızca olarak sunduğu *Hakikat ve (Onun) Krallığı* adlı bildiri de ciddi eleştiriler aldı. Sunumu yapan Akiki İngilizce bilmediği için onun yerine salonda bulunan Romanyalı bir felsefeci bazı açıklamalar yaptıysa da soru soran ve eleştiri yönelten Koreli felsefeciler bu cevaplardan pek tatmin olmadılar. Özeti de Fransızca olan bu bildirinin ana teması çok belirgin olmamakla birlikte, Hıristiyan teolojisini eleştiren akademisyenler hemen hemen aynı gerekçelerle ona da itiraz ettiler. Onlar özetle, Hıristiyan akademisyenlerin ve din adamlarının sunumlarında Hıristiyan teolojisi ile din felsefesi arasındaki ayrıma dikkat etmeden görüş beyan ettiklerini savundular.

"Din Felsefesinde Hikmetin Yeri" adlı kendi bildirimini sunduğum oturumda da benzer tartışmalar yaşandı. Yine Koreli bir felsefeci olan fakat bir din takip etmediğini dile getiren Min-Ho Lee "İnanç ve Absürd" adlı bildirisinde Kierkegaard'ın görüşlerinden hareketle "Tanrı-İnsan" inancını eleştirdi. Özetle "Oğul Tanrı Olamaz, böyle bir inanç putperestliktir", anlamına gelen ve Hıristiyanlığın en temel inancının tartışılması gerektiği görüşüne yer veren Lee'nin bu kıskırtıcı bildirisine beklendiği gibi yine Hıristiyan akademisyenler tarafından itiraz edildi. Bu oturumda yer alan Polonyalı Pawel Mazanka laik düşünce ve yaşam biçiminin zararlarını dile getirdiği "Avrupa Kültüründe Sekülerizm ve Felsefi Temelleri" adlı bildirisinde laikliğin zararlarını anlatmaya çalıştı. Descartes'la başlayan, Marx'la ideolojik özellik kazanan ve F. Nietzsche ile değerlerin reddine kadar uzanan laiklik çizgisinin dinin Avrupa kültüründeki gücünü kırdığını ve laik yaşam biçiminin bugünkü problemlerin asıl kaynağı olduğunu çeşitli örneklerle

anlatmaya çalıştı. Mazanka bir din adamı olarak bu seküler anlayışla mücadele etmek ve dini yeniden güçlendirmek gerektiğini söyleyerek bildirisini tamamladı.

Din Felsefesi ile ilgili olarak bildirilerde Kant felsefesi ağırlıklı olmak üzere bilinen Tanrının varlığına dair leh ve aleyhte olan argümanlar, kötülük problemi, filozofların din ve Din Felsefesi ile ilgili görüşleri, ateizm, dinler arası diyalog gibi bilinen klasik din felsefesi konuları yanında, *Felsefe ve Çocukların Dini Tecrübesi* adlı saha araştırması, *Dine Ekolojik Açından Bakmak* adlı güncel sorunlar ele alma ve *Mircea Eliade'nin Çağımıza Meydan Okuması* gibi dinler tarihi tartışmalarını içeren zengin araştırma sahalı vardı.

Kore'de kaldığım 5 günlük sürede, kongre dışındaki genel izlenimlerimi de şöyle özetleyebilirim. Dikkatimi çeken hususların başında Korelilerin Türklere büyük saygı göstermesi, her yerde yardım talebinde bulunmaları gelmektedir. Demek ki, 1950'lerde Çin'e karşı sürdürdükleri savaşta yanlarında yer almamız onların hafızasında hala bir minnet hissi ile yaşatılıyor. Türkiye'den geldiğinizi söylediğinizde, tarihten haberdar olan her Koreli size hemen ayrıcalıklı davranmaya çalışıyor; zaten güleç olan yüzleri daha da gülmeye ve gözleri parlamaya başlıyor. Fakat Kore'nin iklimi, havası ve damak tadı bizim vücut yapımızın alıştığından çok farklı. Gerçi biz Türklük almış olduğumuz damak tadı ve yemeklerde aradığımız koku algımız yüzünden gittiğimiz her ülkede problem yaşıyoruz; ama bu problem Kore'de çok daha ağır yaşanıyor. Yemekleri, koku, görüntü ve lezzet bakımından bize hiç hitap etmiyor diyebilirim. Ama Koreliler o kadar iyi insanlar ki bu durumu soranlara sadece, damak tatlarımız çok farklı diye izah ederek geçiştirmekten başka çaremiz kalmıyor.

Bu arada İstanbul Boğaziçi Üniversitesinde yapılan 21. Dünya Felsefe Kongresi'ne ve Fatih Üniversitesi'nde yapılan I. Asya Felsefe Topluluğu Kongresi'ne katılan farklı ülkelerden akademisyenler ve özellikle Koreliler İstanbul'da geçirdikleri günleri ve memnuniyetlerini anlata anlata bitiremiyorlar. Hatta bunlardan bazıları kulağıma eğilerek İstanbul'da yapılan kongrelerin Kore'de yapılan bu kongreden daha başarılı olduğunu ifade etmekten kendilerini alamadıklarını bildirmişlerdir.

SONUÇ VE BİR TEMENNİ

Bildirilerini dinlediğim ve bazen ikili diyaloglara girdiğim veya sıcak samimi sohbetler geliştirdiğim çoğu doğulu olan felsefecilerin felsefenin evrensel bir insan eylemi ve köklü bir düşünme geleneği olarak Avrupa merkezli yaklaşımlardan ve bakış açılarından kurtulmadığı müddetçe günümüz problemlerine ciddi çözümler getiremeyeceğine yönelik oldukça benzer görüşlere sahip olduklarını gördüm. Yine katılımcıların büyük bir çoğunluğu - dünyayı değiştirmeye yönelik ideolojik bir tutum şeklinde olmasa da- felsefenin günümüz dünyasında yaşanan problemlere bu kadar ilgisiz kalmasının kabul edilemez bir şey olduğunu dile getirdiler.

Ancak, hem doğulu hem de batılı konuşmacıların birçoğu aynı zamanda felsefenin gücünün de abartılmaması gerektiğini; çünkü bugünkü problemlerimizin bir kısmının din ve geleneğin yardımının tamamen dışlanarak çözülemeyeceğini peşinen kabul etmişlerdir. Bu yaklaşımların özellikle Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen akademis-

yeniler tarafından sıklıkla vurgulanması daha manidardır. Buna bağlı olarak da çağımızın dine olan ihtiyacı ve felsefe ile bilimin değer üretmede yetersizliği yani dinin hakkının verilmesi ve bilim ile felsefenin dinin alanına müdahale etmemesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Pek çok bildiride din, bilim ve felsefenin kendi sınırlarını aşmaması için özen gösterilmesi getirdiği fikri de özenle işlenen konulardan biridir.

Ülkemizin dünya üzerinde hemen hemen her alanda, içeriden baktığımızda göremediğimiz bir ağırlığı var. Düşünce dünyasında da durum bundan farklı değil. Tarihi, jeopolitik konumu ve Türk-İslam kültürünü temsil etme gücü yönünden bizim fikirlerimizin çok merak edildiğini katıldığım pek çok uluslararası kongre ve toplantıda bizzat yaşayarak öğrendiğim için ülkemizde yetişen felsefecilerin de hem dil yönünden hem de fikir çok güçlü bir seviyede olduğunu söyleyebilirim. Sahip olduğumuz değerlerin bu platformlarda temsil edilmesini arzuluyoruz. Bu vesileyle, gözlerimizin dışarıda hak ettiği oranda tanınmayan hocalarımızı aradığını söylemek istiyorum. Bu geri duruşun /katılamamanın sebepleri her ne olursa olsun bunu uluslararası platformlarda izah etmemiz kolay değildir. Bundan sonra düzenlenecek olan 23. Dünya Felsefe Kongresi'nde ülkemizin çok sayıda tecrübeli isimle ve daha kalabalık bir akademisyen grubuyla temsil edilmesini temenniyle sözlerime son vermek istiyorum. Kongre ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenler www.wcf2008.or.kr sayfasına müracaat edebilirler.